

Security implications of the Qarabagh crisis on the security of the Islamic Republic of Iran

Milad Elahi Nia¹ – Mohammadshah Mohammadi²

Abstract

The conflict between Azerbaijan and Armenia over the Nagorno-Karabakh region has posed a threat to Iran as a neighboring country. This research seeks to investigate the consequences of the Qarabagh crisis on the security of the Islamic Republic of Iran through a descriptive-analytical method and collection of library documents. With a broad view of the issue of security and within the framework of the Copenhagen School, it can be stated that these threats include military, economic, social, environmental and political. The findings show that the Nagorno-Karabakh crisis poses a variety of threats due to the tense atmosphere near the Iranian border, and among the five security dimensions in terms of Israeli involvement and influence of terrorist groups in the region, military security is more prominent than other dimensions of security.

Keywords: Azerbaijan, Iran, Crisis, Nagorno-Karabakh, South Caucasus

---

¹ M.Sc. Student of Middle East and North Africa Studies Mofid University of Qom, Iran.
Www.elaheeniamilad@gmail.com

² Assistant Professor, University and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research, Tehran, Iran.

M.mohammad.shm1347@gmail.com

پیامدهای امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران

میلاذ الهی نیا^۱

محمدشاه محمدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۵

چکیده

وقوع درگیری بین آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ موجب بروز تهدیدات برای ایران به‌عنوان کشور همسایه شده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری با اسناد کتابخانه‌ای به دنبال بررسی پیامدهای بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران است. با نگاه موسع به مسئله امنیت و در چارچوب مکتب کپنهاگ می‌توان بیان داشت که این تهدیدات شامل نظامی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیست و سیاسی است. یافته‌ها نشان می‌دهد بحران قره‌باغ به سبب فضای تنش آمیز در نزدیکی مرزهای ایران شامل انواع تهدیدات بوده و از میان پنج بعد امنیت به لحاظ دخالت و نفوذ اسرائیل و گروه‌های تروریستی در این منطقه بعد امنیت نظامی برجسته‌تر از سایر ابعاد دیگر امنیت است.

واژگان کلیدی: آذربایجان، ایران، بحران، قره‌باغ، قفقاز جنوبی

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه مفید قم، ایران (نویسنده‌ی مسئول)

Www.elaheeniamilad@gmail.com

^۲ استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران

مقدمه

از لحاظ جغرافیایی، ایران دارای موقعیت ویژه‌ای در مرزهای جنوبی قفقاز جنوبی است. از میان سه همسایه این منطقه از جمله ایران، روسیه و ترکیه تنها ایران دارای مرزی نزدیک با قره‌باغ است و تنها کشوری است که دارای مرز با دو بخش جمهوری آذربایجان و منطقه نخجوان است. مرزهای شمال غربی با قفقاز جنوبی ۸۰۰ کیلومتر طول دارد. استان اردبیل و آذربایجان شرقی به ترتیب ۳۶۹ و ۲۰۰ کیلومتر با آذربایجان مرز مشترک دارند. استان آذربایجان شرقی تنها استان ایران است که هم‌مرز با ارمنستان است. این مرز، ۳۵ کیلومتر طول دارد. این مرز به‌عنوان شاه‌رگ حیاتی برای سه میلیون نفر جمعیت ارمنستان شناخته می‌شود. ایران همچنین تنها کشوری است که در مجاورت منطقه مورد مناقشه قره‌باغ قرار دارد. هیچ‌یک از کشورهای گرجستان، روسیه و ترکیه به این اختلافات نزدیک نیستند. در این میان به سبب نزدیکی جغرافیایی تحولات در منطقه‌ی قفقاز حائز نقش مرکزی و تعیین‌کننده برای ایران است. این بحران ناشی از اختلاف سرزمینی آذربایجان و ارمنستان است. هرچند ایران با کشورهای قفقاز جنوبی دارای پیوندهای تاریخی، فرهنگی و مذهبی مشترکی هستند، اما علی‌رغم این پیوستگی‌ها رابطه طرفین به‌ویژه با آذربایجان فراز و نشیب‌های متعددی داشته است. روابط تهران و باکو در اغلب موارد تحت تأثیر رابطه استراتژیک آذربایجان با اسرائیل و غرب و اختلافات دو کشور در زمینه رژیم حقوقی دریای خزر بوده و همین امر مانع گسترش روابط گردیده و هویت لائیک نظام سیاسی آذربایجان و گرایش آن به ملی‌گرایی، به همراه سیاست‌های خارجی آن نیز در مواردی موجب نگرانی ایران شده است. از دیدگاه ایران، جایگاه مهم غرب در سیاست خارجی آذربایجان، بخصوص روابط باکو با آمریکا و اسرائیل، موجبات تشویش خاطر ایران را فراهم می‌آورد. همچنین دیدگاه ایران نسبت به مسائل حوزه‌ی خزر و خطوط انرژی آن با دیدگاه‌های آذربایجان متفاوت است. با این حال در جنگ ۲۰۲۰ مجدداً شعله‌های جنگ بین آذربایجان و ارمنستان آغاز شد که در نهایت با پیروزی قاطع آذربایجان در این نبرد

همراه شد. با این حال با توجه به مناسبات ایران و آذربایجان که روندی صعودی اما کند را پیش رو دارد این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری با اسناد کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ به این پرسش است که پیامدهای بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران چیست؟ فرضیه مقاله این است که این بحران تبعات امنیتی متعددی داشته و در چارچوب مکتب کپنهاگ می‌توان تبعات نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیست را برشمرد.

چارچوب نظری

بوزان، اولین نقدهای جدی بر روی رهیافت‌های امنیتی موجود را از اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح ساخت، که بر اساس آن، بقای دولت‌ها یا بازیگران دولتی، فقط توسط اسباب و عوامل نظامی مورد تهدید قرار نمی‌گیرند؛ بلکه باید سایر حوزه‌های موضوعی - سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را نیز بدان اضافه کرد. عوامل اجتماعی نظریه امنیتی مکتب کپنهاگ به‌ویژه حائز اهمیت‌اند. این امر، موضوع امنیت ملی را به هویت ملی ربط داده و باعث می‌شود که موضوع مزبور جزء ترکیب‌کننده امنیت ملی به حساب آید؛ بنابراین اگرچه به‌طور سنتی، نظریه امنیت ملی به حوزه نظامی وابسته بود، اما امروزه این امنیت ملت‌ها است که به‌عنوان مهم‌ترین به وجود آورندگان مفهوم هویت، امنیت ملی را تعیین می‌نماید. بوزان تأکید اصلی خود را در تحلیل امنیت بر سطح تحلیل منطقه‌ای می‌گذارد و معتقد است کشورها باید در سیاست خارجی خود، جایگاه ویژه‌ای به «ابعاد منطقه‌ای امنیت» اختصاص دهند و در ابعاد چندبعدی آن را پیگیری کنند (اسماعیل زاد امامقلی و احمدی فشارکی، ۱۳۹۵: ۱۲۹-۱۲۸). بحث مکتب کپنهاگ نقطه نظرات کسانی که امنیت را فقط در چارچوب عینی و جدا از ذهن و افکار افراد تلقی نمی‌کنند بلکه آن را به‌عنوان موضوعی بینا ذهنی نیز تعریف می‌کند. بوزان نقطه آغاز مسئله امنیت را ذهنی و مبتنی بر تصمیم بازیگران معرفی می‌کند. او بیان می‌دارد که مسئله امنیت در اجتماع شناخته می‌شود زیرا بازیگران می‌توانند به آن رجوع کنند و برخی پدیده‌ها را به تهدید نگاه کنند و

دیگران را وادار نمایند که از وضعیتی امنیتی شده و الزامات آن پیروی نمایند. بنابراین به نظر نمی‌رسد که این مسائل صرفاً در ذهن‌های بسته وجود داشته باشد، بلکه یک ویژگی اجتماعی است (عبداله خانی، ۱۳۹۲: ۱۲۶). همچنین مکتب کپنهاگ مبنای مطالعاتی خود را بر فهمی واقع‌گرایانه از سیاست و امنیت بین‌الملل قرار داده است و اینکه هم‌زمان از بصیرت‌های سازه‌انگاری (به‌طور مشخص در بحث از الگوهای دوستی و دشمنی)، نظریه‌های زبانی (در نظریه امنیتی نمایی) و مطالعات صلح رویکردهای انتقادی به معنای عام در بحث از گسترده سازی یا مضیق سازی مفهوم امنیت و بحث بخش‌ها، در تحلیل خود بهره‌گیری می‌نماید (عله پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۲-۱۵۱). بوزان چهره برجسته این مکتب « پیگیری رهایی از تهدید » را هسته مرکزی در تعریف امنیت از نگاه مکتب کپنهاگ می‌داند. او امنیت را برابر با رهایی از تهدید می‌داند که در چارچوب نظام بین‌الملل به توان دولت‌ها و جوامع به‌منظور حفظ هویت مستقل و تمامیت عملی آن‌ها مربوط می‌شود... به عبارتی بوزان با ارائه تفسیری موسع از مفهوم امنیت، در بعدی ترکیبی از مؤلفه‌های نظامی و غیرنظامی، به جای تعریفی محدود از مقوله امنیت ملی در بعد صرفاً نظامی، تلاش می‌کند تا تصویری از امنیت در ابعاد فردی، ملی و بین‌المللی را نیز در رویکرد خود لحاظ کند (علوی و دقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۴۲-۴۱). در این مکتب مجاورت جغرافیایی، نظام ارزشی همسو یا غیر تقابلی، اقتصاد مکمل، الگوی دوستی و دشمن مشترک و اراده قدرت‌های پیش‌برنده منطقه‌ای از مولدهای اصلی پیش‌برنده منطقه‌گرایی درون‌زا و امنیت از منظر نظریه کپنهاگ است (حسینی، ۱۳۹۹: ۱۴۴). در ادامه به بررسی ابعاد مختلف امنیت از دیدگاه این مکتب پرداخته خواهد شد.

تهدیدات امنیتی

به زبان جغرافیایی امنیت ملی به مفهوم وجود شرایطی است که در آن از وجود هر نوع خطر و تهدیدی نسبت به تمامیت ارضی و استقلال کشور، وحدت ملی، اقتدار و اعتبار ملی، وحدت ملی، نهادهای حکومتی، ارزش‌ها، عقاید و مقدسات، حیثیت، مال و معیشت و

در یک کلام همه مؤلفه‌هایی که در گستره چتر امنیت و منافع ملی یک کشور قرار دارند و در چارچوب قوانین کشور به‌طور نسبی در امان باشند اطلاق می‌شود. حفظ موجودیت کشور، امنیت ملی و وحدت ملی واژگان مختلفی هستند که متوجه یک معنی و پدیده است و آن چیزی جز بقای کشور نیست (دهقانیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۶۹). به دلیل قرار گرفتن در محیط امنیتی و سابقه اندک استقلال، مفهومی که از امنیت در قفقاز جنوبی حاکم است، مفهومی بیشتر نظامی است. در این کشورها بازیگران امنیتی ساز نخبگان دولتی و دستگاه‌های وابسته به دولت هستند و آن چیزی که این بازیگران امنیتی ساز توجه دارند، تلاش برای افزایش توانمندی‌های خود در جهت غلبه بر معمای امنیت است. تفکر تک‌بعدی واقع‌گرایی از امنیت در قفقاز جنوبی سه پیامد را سبب شده است:

۱. افزایش چشمگیر هزینه‌های نظامی نسبت به گذشته، ۲. وابستگی پیش از پیش به قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، ۳. تلفات جانی و مالی در نتیجه جنگ (وثوقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۸۱). با این حال باید گفت این تنها بعد امنیت نیست.

در تاریخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰، جنگ بین ارمنستان و آذربایجان برای منطقه ناگورنو - قره‌باغ و مناطق اطراف آن آغاز شد که از زمان پایان خصومت‌ها در سال ۱۹۹۴ تحت اشغال ارامنه قرار داشت. طی یک جنگ شش‌هفته‌ای، آذربایجان در حد قابل توجهی پیروزی بیشتری نسبت به ارمنستان و نیروهای جمهوری خودمختار قره‌باغ، که تحت حمایت ارمنستان بود، به دست آورد. هر دو ارتش ریشه در نیروهای نظامی اتحاد جماهیر شوروی دارند اما آذربایجان قادر به استقرار تجهیزات پیشرفته روسی و سلاح‌های جدید ترکیه‌ای و اسرائیلی بود. نیروهای ارمنی و قره‌باغ به‌طور کلی تجهیزات قدیمی تری نسبت به ارتش آذربایجان داشتند. نقطه اوج این جنگ روز ۸ نوامبر ۲۰۲۰ بود که نیروهای آذربایجان توانستند شهر تاریخی و استراتژیک سوشا در ده کیلومتری پایتخت قره‌باغ یعنی شهر استپاناکرت را تصرف کنند. در ۹ نوامبر، نیکول پاشینیان، نخست‌وزیر ارمنستان در بیانیه‌ای مشترک با الهام علی‌اف، رئیس‌جمهور آذربایجان و ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه، آتش‌بس را

پذیرفت. ترکیه که یکی از حامیان اصلی جمهوری آذربایجان بود، جزء امضاکنندگان نبود اما از این موافقت‌نامه استقبال کرد. این توافقنامه از ۱۰ نوامبر قابل اجرا بود. با امضای موافقت‌نامه ۹ نوامبر آذربایجان بخشی از ناگورنو قره‌باغ از جمله شوشا را در اختیار خود درآورد. آذربایجان همچنین ارمنستان را وادار به ترک مناطق مجاور آذربایجان کرد که در دهه ۱۹۹۰ اشغال کرده بود. از میان مناطق اشغال‌شده در خارج از ناگورنو قره‌باغ تنها کریدور لاجین که قره‌باغ را به ارمنستان پیوند می‌دهد در دستان ارمنستان باقی ماند. این توافق همچنین تصریح کرد که نیروهای مسلح روسیه به‌عنوان حافظ صلح در امتداد خط تماس جدید در ناگورنو قره‌باغ و در کریدور لاجین مستقر می‌شوند (الهی نیا و دهقان، ۱۴۰۰:۱۲۸-۱۲۷). به نظر می‌رسد تحولات بعدی بین‌المللی نیز بر این بحران تأثیرگذار است مثلاً کارنگی دی وال^۱ خاطر نشان می‌سازد که در حال حاضر به نظر می‌رسد که آذربایجان با تضعیف و حواس‌پرتی روسیه در اوکراین احساس اعتماد بیشتری می‌کند. به‌رحال باید گفت پایان این جنگ با پیروزی ۲۰۲۰ آذربایجان برای سایر کشورها نیز تبعاتی داشته است. کارشناس مذکور بیان می‌دارد که جنگ تا حدی حضور نیروهای حافظ صلح روسیه در قره‌باغ را مشروعیت بخشیده است. این موضوع مسیر حمل‌ونقلی «کریدور میان‌نی» را که بین ترکیه و چین از طریق آذربایجان و دریای خزر و با دور زدن روسیه انجام می‌شود، تقویت کرده و اروپا را به خرید گاز آذربایجان تمایل نشان داده است. ... در سوی دیگر جنگ ۲۰۲۰، ارمنستان، یکی از اعضای سازمان پیمان امنیت جمعی کشورهای شوروی سابق به رهبری کرملین، را حتی بیشتر در مدار روسیه قرارداد. نیروهای روسیه از مرزهای این کشور با ترکیه، آذربایجان و ایران محافظت می‌کنند. اکنون نیروهای حافظ صلح برای نظارت بر خط آتش‌بس متزلزل بین ارمنستان و آذربایجان در قره‌باغ کوهستانی و اطراف آن مستقر شده‌اند که به مسکو اهرم‌های بیشتری می‌دهد (Zaman, 2022). بدین ترتیب

---

¹ Carnegie's de Waal

این جنگ تبعات مختلفی داشته است با این حال آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت تبعات امنیتی آن برای ایران است.

تبعات امنیتی بحران قره‌باغ بر ایران

در ادامه تبعات امنیتی در ادامه و در چارچوب مکتب کپنهاگ در پنج بعد بررسی خواهد شد.

۱- امنیت سیاسی

وابستگی به قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از موضوع‌های امنیت نظامی در قفقاز است. گالیا لیندنستراس^۱ از کارشناسان مؤسسه مطالعات امنیت ملی اسرائیل در مصاحبه‌ای با جروزالم پست^۲ می‌گوید که مرزهای جنوبی جمهوری آذربایجان برای اسرائیل اهمیت ویژه‌ای دارد. وی با بیان اینکه بیشتر جمعیت ایران و جمهوری آذربایجان را شیعیان تشکیل می‌دهند اشاره می‌کند که دو کشور روابط خوبی با یکدیگر نداشته و همین موضوع سبب شده است تا اسرائیل و جمهوری آذربایجان به هم‌پیمانانی طبیعی برای یکدیگر تبدیل شوند؛ زیرا هر دو ایران را خطری حیاتی می‌دانند (مؤمنی و رحیمی، ۱۳۹۶: ۴۲۴). باید گفت نفوذ اسرائیل در آذربایجان از دوران حکومت ملی‌گرایان افراطی جبهه خلق بر آذربایجان آغاز شد. ابوالفضل ایلچی بیگ، رئیس جبهه خلق، چندان در اوهام و رؤیاهای تشکیل توران بزرگ از ترکیه تا چین غرق شده بود که تصور می‌کرد با حمایت اسرائیل همه رؤیاهای در آینده‌ای نزدیک به واقعیت خواهد پیوست. حکومت جبهه خلق و اسرائیل در دشمنی با ایران دیدگاه مشترکی داشتند و همین موضوع زمینه حضور اسرائیل در آذربایجان را در سال ۱۹۹۲ هر چه بیشتر فراهم نموده بود. و در طی سفر معاون وقت نخست‌وزیر اسرائیل به باکو در سال ۱۹۹۲ مقاله‌نامه افتتاح سفارت اسرائیل در باکو و قرارداد دایر کردن خطوط هوایی باکو-تل آویو منعقد شد. روابط رسمی آذربایجان و

^۱ Gallia Lindenstraus

^۲ Jerusalem Post

اسرائیل در سال ۱۹۹۲ با معرفی الیز یوتواب به‌عنوان کاردار موقت اسرائیل برقرار شد. وی یک سال بعد به‌عنوان سفیر اسرائیل در آذربایجان ارتقای مقام یافت. پس از سقوط ایلچی بیگ، حیدر علی‌اف نیز با این تصور که بدون رابطه با اسرائیل نمی‌تواند از حمایت آمریکا بهره‌بردار، روابط خود را با اسرائیل گسترش داد (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۹). اسرائیل با توجه به نزدیکی جمهوری آذربایجان به ایران نگاهی استراتژیک به توسعه حوزه نفوذ و گسترش روابط با جمهوری آذربایجان دارد و این امر را با برنامه‌ای دقیق و فارغ از تبلیغات در حال پیشروی دارد. روند فزاینده گسترش حضور رژیم صهیونیستی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، تجاری، سیاسی و امنیتی جمهوری آذربایجان دارای ابعاد مختلف و گوناگون است. از سوی دیگر ایران نگرانی‌هایی از بابت نفوذ ترکیه و سیاست نئو عثمان‌گرایی ترکیه در این منطقه دارد که بر روابط ایران با کشورهای منطقه قفقاز (به‌ویژه آذربایجان) تأثیرگذار است. این نگرانی از بابت دخالت قدرت‌های بزرگ نیز است. در کل باید گفت تهدیدات سیاسی ناشی از تأثیرات منفی بر روابط ایران با کشورهای منطقه است.

۲- امنیت نظامی

از نظر امنیتی سه مسئله قابل تبیین است. مسئله اول تهدیدات مرزی ایران، مسئله دوم نفوذ اسرائیل و سوم حضور گروه‌های تروریستی در منطقه است.

۱-۲ تهدیدات مرزی ایران

مناقشه ناگورنو-قره‌باغ به‌طور مستقیم بر مناطق شمال غربی ایران تأثیرگذار است. از آغاز جنگ ۲۰۲۰، چندین موشک و خمپاره در داخل ایران فرود آمده است. به‌خصوص روستای خدا آفرین که در استان آذربایجان شرقی و در مرز ارمنستان واقع شده است، چندین بار توسط موشک‌ها و خمپاره‌ها مورد هدف قرار گرفته است. علی‌یار راست‌گو معاون سیاسی و امنیتی آذربایجان شرقی در ۲۱ اکتبر ۲۰۲۰ اعلام کرد که از آغاز درگیری قره‌باغ در مجموع ۶۸ راکت به مناطق مرزی ایران اصابت کرده است. وی افزود: «تنها

امروز، ۷۱ راکت به روستای خدا آفرین اصابت کرده است» (Iran Press, 2020). همچنین برخی از هواپیماهای بدون سرنشین در داخل قلمرو ایران در امتداد مرزهای ایران با ارمنستان و جمهوری آذربایجان سقوط کردند. برای مثال، یک هواپیمای بدون سرنشین در شهرستان مرزی پارس آباد مغان در استان اردبیل در ۱۳ اکتبر ۲۰۲۰ سقوط کرد. در یک مورد دیگر، یک هواپیمای بدون سرنشین در مناطق مرتعی روستای قره قوچ در منطقه منجوان نزدیک روستای خدا آفرین در استان آذربایجان شرقی در ۲۰ اکتبر ۲۰۲۰ سقوط کرد. در واکنش به این رویدادها، وزارت امور خارجه ایران نامه‌هایی رسمی به جمهوری آذربایجان و ارمنستان فرستاد و اعتراض شدید دولت ایران را نسبت به نقض تمامیت ارضی این کشور، آسیب به امنیت، و خسارات مالی به شهروندان ایران بعد از برخورد خمپاره و راکت به خاک ایران را اعلام کرد (TasnimNews, 2020). همچنین صدای شلیک گلوله، گلوله توپ و موشک توسط نیروهای مسلح ارمنی و آذربایجانی در روستاهای دیگر ایران در نزدیکی مرز شمال غربی ایران شنیده می‌شود. این مسئله ایران را در موقعیت حساسی قرار می‌دهد تا تنش و جنگ در منطقه قره‌باغ و مناطق اطراف آن را مستقیماً زیر نظر بگیرد. شلیک گلوله‌ها به سوی مناطق مرزی ایران چنان تکراری بود که وزارت امور خارجه ایران به آذربایجان و ارمنستان در برابر نقض خاک ایران هشدار داد. وزارت امور خارجه در بیانیه‌ای اعلام کرد: «تحرکات در مناطق مرزی کشور ما به شدت تحت نظارت جمهوری اسلامی ایران قرار دارد و در این رابطه، ضمن اعلام هرگونه حمله به هر یک از طرفین درگیر در منطقه در کشور ما غیرقابل تحمل است، ما به‌طور جدی به همه طرف‌های درگیر هشدار می‌دهیم که در این زمینه به‌طور جدی مراقب باشند» (TehranTimes, 2020). در ادامه دو تهدید اساسی که شامل نفوذ اسرائیل و گروه‌های تروریستی ذیل این مبحث است پرداخته خواهد شد.

۲-۲ تهدید نفوذ اسرائیل

اسرائیل یکی از اولین‌هایی بود که استقلال آذربایجان را در سال ۱۹۹۱ به رسمیت شناخت و از ابتدای استقلال این کشور، سعی در توسعه روابط خود داشته است. هرچند که در دوران شوروی سابق نیز مقامات اسرائیل با دولتمردان آذربایجان ارتباطات مهمی برقرار کرده بودند، اما استقلال جمهوری آذربایجان و نقشی که این کشور می‌تواند در آینده معادلات منطقه‌ای و جهان بازی کند سبب شد اسرائیل به سرعت و با استفاده از ابزارهای مختلف سعی در توسعه دامنه نفوذ خود بر این کشور کند. سخنان لیبرمن وزیر خارجه اسرائیل مبنی بر اینکه، جمهوری آذربایجان یک کشور استراتژیک برای اسرائیل است، یک کشور مسلمان و تأمین‌کننده مهم انرژی و مکانی برای سرمایه‌گذاران اسرائیلی، گویای اهمیت این کشور در سیاست خارجی اسرائیل است. در مجموع اولویت‌های راهبردی رژیم صهیونیستی در منطقه قفقاز و برقراری روابط با آذربایجان عبارت‌اند از:

۱- افزایش مشروعیت جهانی و منطقه‌ای با برقراری روابط سیاسی با جمهوری‌های مسلمان منطقه؛

۲. تلاش برای ارتقای موقعیت یهودیان و تسهیل مهاجرت آنان به سرزمین‌های اشغالی؛

۳- جلوگیری از توسعه روابط جمهوری‌های قفقاز با ایران و نفوذ الگوی حکومتی ایران بر منطقه؛

۴- حضور در مرزهای شمالی ایران و ایجاد نگرانی امنیتی برای جمهوری اسلامی ایران (حضی‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۶۰).

بر اساس داده‌های گردآوری‌شده توسط انستیتوی تحقیقات بین‌المللی و صلح استکهلم، آذربایجان دومین خریدار اسلحه اسرائیل بوده و ۱۷ درصد از صادرات اسلحه این کشور را به خود اختصاص داده است. در سال ۲۰۱۷، باکو ۱۳۷ میلیون دلار برای سلاح‌های اسرائیلی پرداخت کرد. الهام علی‌اف رئیس‌جمهوری آذربایجان اشاره کرد که یک سال قبل قرارداد بین شرکت‌های اسرائیلی جمهوری آذربایجان به خرید تجهیزات دفاعی

۴۸۵۰۰۰۰۰۰۰ \$ رسید (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹:۱۶۱). در این میان یکی از نگرانی‌های امنیتی ایران، هواپیماهای بدون سرنشین آذربایجانی است. بر اساس گزارش موسسه بین‌المللی تحقیقات صلح استکهلم، بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۹، اسرائیل حدود ۸۲۵ میلیون دلار اسلحه به باکو داد. بدون شک هواپیماهای بدون سرنشین یکی از مهم‌ترین صادرات نظامی به جمهوری آذربایجان است. در جنگ اخیر در قره‌باغ، آذربایجان از هواپیماهای بدون سرنشین بسیاری نسبت به ارمنستان استفاده کرده است که جثه بسیار کوچکی دارد و باکو، تانک‌ها و توپخانه‌های ارمنی و حتی سیستم دفاع هوایی ارمنستان را با آن‌ها مورد حمله قرار داده است (Echel, 2020). همان‌طور که حکمت حاجیف، معاون رئیس‌جمهور آذربایجان، در مصاحبه‌ای با آژانس خبری والا^۱ اسرائیل، گفت که ارتش آذربایجان از هواپیماهای بدون سرنشین اسرائیلی در طول جنگ اخیر با کشور ارمنستان استفاده کرده است (The Times of Israel, 2020). با توجه به اینکه بسیاری از هواپیماهای بدون سرنشین ساخته شده توسط اسرائیل توسط نیروهای نظامی آذربایجان در داخل مرزهای ایران و یا در امتداد مرزهای ایران و ارمنستان حرکت می‌کردند، ایران نگران است که اسرائیل از هواپیماهای بدون سرنشین برای اهداف جاسوسی در ایران از آن‌ها استفاده کند. باید گفت با گسترش روابط امنیتی اسرائیل با آذربایجان تهدیدات علیه منافع ایران بانفوذ اسرائیل در این کشور شکل می‌گیرد.

۲-۳ گروه‌های تروریستی

انتشار اخبار گوناگون و گاهی متناقض در مورد انتقال اعضای ارتش آزاد سوریه و ترکمن‌ها به مناقشه قره‌باغ منجر به نگرانی امنیتی برای ایران شده است. درگیری‌ها و جنگ در قفقاز جنوبی، از جمله قره‌باغ، آبخازیا و اوستیای جنوبی، بیشتر ماهیت مذهبی داشته است. لذا انتقال تروریست‌ها و نیروهای سلفی به قفقاز جنوبی می‌تواند مناقشه قره‌باغ را از یک مناقشه قومی به یک مناقشه قومی - مذهبی تبدیل نماید. در حقیقت، با درکی گسترده

¹ Walla

از مفهوم سلفی‌گری، مناقشه قره‌باغ فراتر از مناقشه قومی - ارضی بین آذری‌ها و ارمنه خواهد بود؛ زیرا اختلافات مذهبی در این منطقه در نهایت منجر به خلق بحرانی شبیه بحران کشمیر میان هند و پاکستان خواهد شد. با اضافه شدن درگیری‌های مذهبی، خشونت و تلفات انسانی بیشتری رخ خواهد داد و چشم‌انداز صلح پایدار در منطقه را پیش از پیش تیره‌وتار خواهد کرد. اگرچه هزاران نفر از مردم در منطقه قره‌باغ جان خود را از دست داده‌اند و در طول سه دهه گذشته، قفقاز حوادث تلخ مانند قتل‌عام در خوجالی و سومقایت در سه دهه گذشته را به خود دیده است، اما قفقاز هرگز جنایاتی را مانند جنایات خشونت‌بار در سوریه و عراق نسبت به اقلیت‌های کرد و ایزدی به خود ندیده است (Kaleji, 2020). تحت این شرایط، مناقشه قره‌باغ ممکن است منجر به تهدیدهای امنیتی از سوی گروه‌های تروریستی و تکفیری شود که نگرش‌های ضد شیعه و ضد ایران در جنگ داخلی سوریه داشته‌اند. به همین دلیل مقامات ایرانی نسبت به خطر گروه‌های جهادی در مرز ایران هشدار داده‌اند. وزیر امور خارجه ایران، در مورد انتقال بقایای داعش به منطقه قره‌باغ هشدار داد و خاطرنشان کرد: «جمهوری اسلامی حضور تروریست‌ها در نزدیکی مرزهای خود را تحمل نخواهد کرد. در مذاکرات اخیر و حتی پیش از آن، ما به مقامات آذربایجان و ارمنستان و همچنین کشورهای روسیه و ترکیه هشدار دادیم که جمهوری اسلامی ایران چنین چیزی را تحمل نخواهد کرد. در حال حاضر، این تروریست‌ها در مرزهای ما حضور ندارند، اما احتمال اینکه آن‌ها در فاصله دور از مرزهای ما وجود داشته باشند هنوز بالا است و ما این نگرانی را به هر دو طرف جنگ اعلام کرده‌ایم» (Press TV, 2020). سخنگوی وزارت امور خارجه گفت: «ایران به‌دقت کالاهایی را بررسی می‌کند که از مرزهای این کشور عبور می‌کنند و اجازه انتقال سلاح و مهمات را نمی‌دهند» (AA News Broadcasting System (HAS), 2020). الهام علی‌اف، رئیس‌جمهور آذربایجان در مصاحبه‌ای گفت: «می‌توانم بگویم که ایران و گرجستان، آسمان و مرزهای زمینی خود

را برای ارسال سلاح به ارمنستان بسته‌اند. بنابراین، ما از دولت ایران و گرجستان یک‌بار دیگر برای این کار تشکر می‌کنیم» (Mehrnews Agency, 2020).

۳- امنیت محیط‌زیست

بوزان اظهار می‌دارد که طرح مکتب کپنهاک برای سیاستمداران در مواجهه با تهدیدات آن است که به‌جای بحث در مورد تهدیدات امنیتی به شناسایی فرآیندی توجه نمایند که در نتیجه آن تهدید امنیتی شکل می‌گیرد. بدین ترتیب که امنیت پدیده‌ای است که در بستر یک فرایند شکل می‌گیرد بدین‌صورت پیشنهاد بوزان برای سیاستمداران این است که به‌جای اینکه بیشترین تلاش و تمرکز خود را برای مقابله با آن صرف کنند، بهتر است که به شناسایی فرآیندی بپردازند که باعث به وجود آمدن تهدیدات امنیتی گردیده است (بوزان، ۱۳۷۹: ۱۵-۱۴). بنابراین می‌توان گفت احتمال وقوع برخی رخدادها در این مقوله جای می‌گیرد. ایران نگران امنیت سد خدا آفرین است. یک سد خاکی بر روی رودخانه ارس، رودخانه‌ای که مابین ایران و آذربایجان است. این سد در ۸ کیلومتری شهر خمارلو در غرب استان آذربایجان شرقی و ۱۴ کیلومتری جنوب غربی منطقه جبرائیل آذربایجان است. نیروهای جمهوری مستقل قره‌باغ در جریان جنگ ۱۹۹۳ کنترل این منطقه را به دست گرفتند، اما در ۱۸ اکتبر ۲۰۲۰، نیروهای آذربایجانی کنترل سد را در جریان جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ باز پس گرفتند (RIA Novosti, 2020). در صورت اصابت موشک و خمپاره‌ها از دو طرف جنگ به این سد، و تخریب آن، ممکن بود فاجعه‌ای انسانی در داخل مرزهای ایران رخ دهد.

۴- امنیت اجتماعی

در سطح تحلیل منطقه‌ای، باری بوزان معتقد است دولت‌ها در سیاست خارجی می‌بایست جایگاه ویژه‌ای به ابعاد منطقه‌ای امنیت آن‌هم در ابعاد چندگانه اختصاص بدهند. به عبارت دقیق‌تر وجه تمایز اصلی او، وسعت دامنه امنیت و شمولیت موضوعاتی همچون مهاجرت، محیط زیست، سازمان‌های تروریستی فراملی و فرو ملی و رفاه اقتصادی است که در

تعاریف امنیتی جنگ سردی ملاحظه نمی‌شد. بوزان معتقد است علاوه بر تحول در مرجع امنیت، در تحلیل چندبعدی آن باید به بررسی تأثیر فرهنگ، جغرافیا، محیط‌زیست، تمدن و مذهب و از همه مهم‌تر هویت نیز توجه شود (راهنورد، ۱۳۹۹: ۱۷۶). بر اساس نظریه باری بوزان و الی ویور مفاهیمی چون مجاورت، تاریخ مشترک، الگوهای دوستی و دشمنی و شیوه‌های مشابه امنیتی کردن، توانسته‌اند مؤلفه‌های فرهنگ، تاریخ و جغرافیا را در تحلیل مسائل کشورها وارد کنند و عناصر مادی و فرامادی را با یکدیگر درآمیزند و همسان با آن، تحولات درون کشوری را با فرایندهای فرا کشوری و مسائل منطقه‌ای را با منافع ملی کشورها تلفیق کنند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۰۹). تأثیرات منفی مناقشه قره‌باغ بر وحدت ملی ایران یکی از نگرانی‌های امنیتی ایران بوده است. از دیدگاه فرهنگی، قفقاز جنوبی برای ایران از نظر میلیون‌ها ایرانی آذری در شمال غرب ایران اهمیت زیادی دارد. حضور آذری‌ها در استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان و هزاران نفر از ارامنه در تبریز، تهران، سلماس و جلفا اصفهان، اهمیت این مسئله را برای امنیت ملی ایران دوچندان کرده است. بنابراین علاوه بر ملاحظات امنیتی و مرزی، ایران در مقایسه با گرجستان، روسیه و ترکیه در موقعیت بسیار متفاوتی قرار دارد. حضور میلیون‌ها آذری در استان‌های شمال غربی ایران که نسبت به موقعیت جمهوری آذربایجان در مسئله قره‌باغ حساس هستند و همچنین حضور صدها هزار ارمنی در ایران که با ارمنستان همدردی می‌کنند، اختلاف قره‌باغ را از نظر قومی برای ایران برجسته کرده است.

۵- امنیت اقتصادی

طبق مکتب کینهاگ تهدید اقتصادی، در مقایسه با تهدیدات دیگر ماهیتی پیچیده و چندوجهی دارد. بدین قرار که این قبیل تهدیدات، در بازار تجارت، طبیعی است؛ چراکه مؤلفه و بخش فاقد مزیت و ناکارآمدی باید شکست بخورد. همچنین تهدیدات اقتصادی دارای این خصوصیت هستند که دولت در صورت بروز این گونه تهدیدات، قابلیت اقدام چندانی ندارد؛ چون مسئولیت و منافع آن در بخش اقتصادی به شفافیت و وضوح بخش

سیاسی و نظامی نیست (کیائی آسرائی، ۱۳۹۸: ۶۰). جنبه‌های اصلی امنیت اقتصادی عبارت‌اند از: رشد اقتصادی و توزیع اقتصادی کالاها و خدمات. هدف امنیتی در این رابطه افزایش سلامت اقتصاد ملی از طریق بهبود نسبی آن در مقایسه با شرایط اقتصاد در گذشته است (ماندل، ۱۳۸۷: ۸۶). از لحاظ اقتصادی پیامدهای منفی مناقشه قره‌باغ تنها محدود به جمهوری ارمنستان و آذربایجان نیست، بلکه متوجه کل کشورهای منطقه و به تبع آن ایران است. در این میان ترکیه می‌تواند نقش برجسته‌ای در ترانزیت منطقه بازی کند و فرصت را از ایران بگیرد به‌علاوه حضور گروه‌های تروریستی در منطقه موجب ناامنی در سرمایه‌گذاری در این منطقه شده و با بی‌ثباتی منطقه شاهد مشکلات اقتصادی برای جوامع و دولت‌های منطقه خواهیم بود (پریزاد و میر حسینی، ۱۴۰۰: ۲۴). از سوی دیگر اسرائیل، با وجود همدردی با مردم ارمنی در سطح مدنی، متعهد به حفظ حمایت محوری از متحد خود آذربایجان در جنگ برای قره‌باغ کوهستانی کرده است. یک منبع ارشد در وزارت دفاع اسرائیل که خواست نامش فاش نشود به آسیا تایمز گفت: «آذربایجان بدون حمایت ما نمی‌تواند به عملیات خود با این شدت ادامه دهد». این وزارتخانه مسئول فروش رسمی تسلیحات اسرائیل است. به گفته مؤسسه تحقیقات صلح بین‌المللی استکهلم، اسرائیل تقریباً دو سوم (۶۱ درصد) کل واردات تسلیحات به باکو را طی سال گذشته تأمین کرده است که تأثیر قابل توجهی بر نحوه مبارزه با خصومت‌های کنونی داشته است (BEN-EPHRAIM, 2020). همچنین ارقام گردآوری شده توسط مجمع صادرکنندگان ترکیه، که بیش از ۹۵۰۰۰ شرکت صادرکننده را در ۶۱ بخش گروه‌بندی می‌کند، نشان می‌دهد آذربایجان در ۹ ماهه نخست سال ۲۰۲۰، ۱۲۳ میلیون دلار تجهیزات دفاعی و هوانوردی از ترکیه خریداری کرده است (Toksabay, 2020). باید گفت تبدیل کردن منطقه به انبار سلاح یک خطر بزرگ برای شروع جنگ‌های بعدی است.

واکنش‌های ایران

از بین پنج بعد امنیت بعد نظامی برای ایران بیشتر حائز اهمیت است چراکه اصل بقا و امنیت مرزها در اولویت قرار دارد. در واکنش به تهدید مرزهای شمال غربی نیز ایران سعی در تأمین امنیت خود کرد. در همین راستا مرزبانان ایرانی در ملاقات با آذری‌ها و ارامنه نامه‌های اعتراض رسمی خود را به دلیل نقض قانون ارسال کردند. نیروی زمینی ارتش ایران در ۹ اکتبر ۲۰۲۰ مانور نظامی یک‌روزه‌ای را در منطقه شمال غربی کشور آغاز کرد. سرلشکر عبدالرحیم موسوی فرمانده ارتش ایران، بدون اطلاع قبلی در این تمرین شرکت کرد. این تمرینات نظامی برای افزایش آمادگی ارتش برای مقابله با تهدیدات احتمالی علیه کشور انجام شد. این جنگ شامل واحدهای پیاده‌نظام، زرهی، هوایی و توپخانه بود. در این راستا، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیروهای نظامی را به مرزهای خود با ارمنستان و جمهوری آذربایجان اعزام کرد تا از شهروندان خود در برابر هر نوع پرتاب موشک و... که از منطقه درگیری نشئت می‌گیرد، محافظت کند. تانک‌های ویژه، نیروهای زمینی و تجهیزات نظامی در شهرهای خدا آفرین و جلفا که در مرز آذربایجان و نزدیک مرز ایران و ارمنستان قرار دارد، مستقر شدند. محمد پاک پور، فرمانده نیروی زمینی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ماه اکتبر در مرز بین ایران و جمهوری آذربایجان، از پارس آباد مغان، اصلاندوز و سد میل و مغان بازدید کرد. او همچنین از بخش مرزی خدا آفرین دیدن کرد و گفت: «واحدهای نیروهای زمینی به آنجا اعزام شده‌اند و در منطقه مستقر شده‌اند. مأموریت آن‌ها حفظ منافع ملی و حفظ صلح و امنیت است. هر تغییری در ژئوپلیتیک مرزی جمهوری اسلامی ایران خطر قرمز ماست» (France24, 2020). عبدالرضا رحمانی فضلی، وزیر کشور ایران، به‌صراحت اعلام کرد که اگر جنگ بین ارمنستان و آذربایجان بر سر قره‌باغ به خاک ایران گسترش یابد، ایران واکنش نشان خواهد داد. رحمانی فضلی، این اظهارات را پس از اصابت یک موشک به یک روستا در منطقه مرزی شمال غربی ایران اعلام کرد (Von Hain and Knipp, 2020).

از طرفی در پی بمباران مکرر مرزی نیروهای ارمنی و نقض حریم هوایی توسط هواپیماهای بدون سرنشین آذربایجان، سردار سرلشکر عبدالرحیم موسوی، فرمانده ارتش ایران که فرمانده افسر پایگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء نیز است، در ۲۷ اکتبر ۲۰۲۰ اعلام کرد که «واحدهای پدافند هوایی در منطقه شمال غربی تقویت شده‌اند و در صورت نیاز به تعداد بیشتری افزایش خواهند داشت. آرامش مردم برای ما اهمیت ویژه‌ای دارد» (The Newsweek, 2020). با ادامه تبادل آتش بین ارمنستان و جمهوری آذربایجان، سرتیپ ابوالفضل شکارچی، سخنگوی ارشد ستاد نیروهای مسلح ایران، از طرفین درگیر در مناقشه قره‌باغ خواست تا از رویارویی‌های بیشتر اجتناب کنند و از به خطر افتادن امنیت مرزی ایران پرهیز کنند. وی تأکید کرد که «ارتش ایران اقدام‌های لازم برای تقویت خطوط مرزی خود را انجام خواهد داد، به‌طور کلی به طرفین درگیر هشدار داده‌شده که امنیت در امتداد مرزهای ایران خط قرمز برای جمهوری اسلامی ایران است و ایران پاسخی سخت به هر شکلی از تهدید خواهد داد» (TasnimNews, 2020). همچنین، فرمانده نیروهای زمینی ارتش ایران، سرتیپ کیومرث حیدری در ۳۰ اکتبر ۲۰۲۰ از مناطق مرزی جلفا و خدا آفرین بازدید کرد و تأکید کرد که صلح ساکنان مرزی خط قرمز برای نیروهای مسلح است و هیچ خطری مرزهای شمال غربی ایران را تهدید نمی‌کند. او اشاره کرد که «افزایش توانایی‌های نیروهای مسلح ما را به‌خوبی برای انجام مأموریت و حفاظت از مرزها و مردم شریف کشور آماده کرده است تا هیچ چیزی مرزهای شمال غربی را تهدید نکند» (Iran Press, 2020).

جمع‌بندی

در این پژوهش پیامدهای امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران در پنج بعد امنیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیست و نظامی مورد واکاوی قرار گرفت. باید در نظر داشت که یکی از عوامل مهمی که مانع از گسترش سریع روابط بین دو کشور ایران و جمهوری آذربایجان می‌شود، روابط رو به گسترش آذربایجان به غرب و اسرائیل است که باعث نگرانی مقامات سیاست خارجی ایران شده است. در این میان روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان توسط ایران به‌عنوان یک تهدید استراتژیک تلقی می‌شود و به همین جهت بهبود روابط دو طرف را تهدیدی دائمی برای خود و یکی از موانع اصلی عدم بهبود روابط خود با آذربایجان می‌داند. از بعد سیاسی تهدید امنیتی ایجاد موانع روابط ایران با آذربایجان تحت تأثیر نفوذ بیشتر اسرائیل در آذربایجان و ناشی از نقش همکاری‌های نظامی طرفین و همچنین حضور تروریست‌ها در قره‌باغ بوده است. از نظر نظامی باید گفت همکاری آذربایجان و اسرائیل و وابستگی بیشتر به تأمین امنیت موجب می‌شود که امتیازاتی به اسرائیل داده شود و تهدید علیه امنیت ایران باشد. از نظر محیط‌زیست ایران نگران پیامدهای ناشی از جنگ آذربایجان و ارمنستان و تهدید نابودی سدها و تخریب‌های زیست‌محیطی است. از نظر امنیت اجتماعی نیز باید گفت تحریک و تأثیرپذیری اقوام داخل ایران از تحولات قره‌باغ نیز به‌عنوان موارد تهدید امنیت اجتماعی محسوب می‌شوند. از نظر اقتصادی نیز نفوذ کشورهای چوچون ترکیه برای کسب امتیازات ترانزیتی و تبدیل شدن منطقه به انبار سلاح باهدف انتفاع اقتصادی در کنار کاهش سرمایه‌گذاری‌ها به خاطر نفوذ تروریست‌ها تهدید امنیت اقتصادی شناخته می‌شود. مهم‌ترین و در اولویت‌ترین بعد امنیت نظامی است و از همین رو، بخشی از نیروهای امنیتی و دفاعی ایران به این مناطق اعزام شد که این نشان‌دهنده اهمیت تحولات این منطقه برای دولت ایران است. ایران با اتخاذ یک سیاست پیش‌دستانه برای مهار ناامنی‌ها در منطقه این اقدامات را اتخاذ کرد و در کنار تلاش‌های دیپلماتیک به دنبال کاهش تهدیدها بوده است.

منابع

- اسماعیل زاد امامقلی، یاسر؛ احمدی فشارکی، حسن علی (۱۳۹۵)، داعش و امنیت ایران با تکیه بر مکتب کپنهاگ، نشریه پژوهش‌های راهبردی سیاست، پاییز ۱۳۹۵، شماره ۱۸، صص ۱۴۱-۱۲۳.
- اکبری، حسین؛ غنی زاده، پیمان (۱۳۹۹)، روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال دوم، شماره ۳، بهار ۱۳۹۹، صص ۱۶۸-۱۴۲.
- الهی نیا، میلاد؛ دهقان، محمدحسن (۱۴۰۰)، بررسی جنگ‌های آذربایجان و ارمنستان ۲۰۲۰-۱۹۱۸، سال دوم شماره پنجم، زمستان ۱۴۰۰، صص ۱۳۴-۱۰۴.
- بوزان، باری (۱۳۷۹)، آشنایی با مکتب کپنهاگ در حوزه مطالعات امنیتی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۷۹، صص ۱۵-۱۰.
- پریزاد، رضا؛ میر حسینی، محمد (۱۴۰۰)، بحران قره‌باغ و پیامدهای آن بر جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه دانشنامه علوم سیاسی، سال دوم، شماره ۵، زمستان ۱۴۰۰، صص ۳۰-۱.
- حسینی، سید محمد (۱۳۹۹)، موانع فزاینده‌ی منطقه‌گرایی درون‌زا در خاورمیانه از منظر مکتب کپنهاگ، نشریه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، زمستان ۱۳۹۹، شماره ۳۹، صص ۱۴۶-۱۲۵.
- حضی نیا، ناصر (۱۳۹۳)، معادلات قدرت در محیط امنیتی قفقاز جنوبی، سیاست خارجی، بهار ۱۳۹۳، شماره ۱۰، صص ۱۴۹-۱۷۲.
- دهقانیان، مجید؛ زارعی، بهادر؛ قربانی سپهر، ارش (۱۴۰۰)، تبیین پیامدهای رابطه اسرائیل و امارات متحده عربی بر امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، نشریه مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، بهار و تابستان ۱۴۰۰، شماره ۶، صص ۱۹۶-۱۶۳.
- راهنورد، پرستو؛ صلاحی، سهراب؛ عسگر خانی، ابو محمد (۱۳۹۹)، بررسی چالش‌های امنیتی و زیست‌محیطی عراق و ایران پس از تهاجم نظامی آمریکا در سال ۲۰۰۳، نشریه رهیافت انقلاب اسلامی، پاییز ۱۳۹۹، شماره ۵۱، صص ۱۹۶-۱۷۳.

صادقی، سید شمس‌الدین؛ احمدیان، قدرت؛ مؤمن صفایی، علیرضا (۱۳۹۸)، تأثیر تحولات سیاسی و ژئوپلیتیک کردستان عراق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و نقش تأثیرگذار دو کشور آمریکا و اسرائیل در آن (بر اساس مکتب کپنهاگ و مجموعه امنیتی منطقه‌ای)، نشریه سیاست و روابط بین‌الملل، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، سال سوم، شماره ۶، صص ۳۳۱-۳۰۵.

عبداله خانی، علی (۱۳۹۲)، نظریه‌های امنیت، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر

علوی، سید محمدعلی؛ دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۵)، روند امنیتی سازی فعالیت هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران توسط لابی طرفدار اسرائیل در آمریکا از منظر مکتب کپنهاگ، نشریه پژوهش‌های راهبردی سیاست، تابستان ۱۳۹۵، شماره ۱۷، صص ۵۸-۳۹. عله پور، مهرداد؛ عمرانی، علی؛ حسن‌زاده، حسین؛ عزیزی، محسن (۱۳۹۸)، مکتب کپنهاگ به‌مثابه چارچوب تحلیلی همکاری‌های سیاسی امنیتی تهران و دمشق (۲۰۲۰-۲۰۱۱)، نشریه پژوهش‌های حفاظتی و امنیتی، پاییز ۱۳۹۸، شماره ۳۱، صص ۱۷۴-۱۴۵.

کیائی آسرائی، میلاد (۱۳۹۸)، جایگاه جمهوری اسلامی ایران در استراتژی امنیت ملی عربستان سعودی، پایان‌نامه ارشد دانشگاه شهید بهشتی

ماندل، رابرت (۱۳۸۷)، چهره‌های متغیر امنیت ملی، مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی مؤمنی، مجید رضا؛ رحیمی، امید (۱۳۹۶)، تقابل ایران و اسرائیل و تأثیر آن بر گسترش روابط سیاسی-امنیتی اسرائیل و جمهوری آذربایجان، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره دهم، شماره ۲، صص ۴۱۵-۴۳۱.

وثوقی، سعید؛ مرادی فر، سعیده؛ صفری، عسگر (۱۳۹۳)، تحلیل موضوع‌های امنیتی قفقاز جنوبی بر اساس نظریه امنیتی مکتب کپنهاگ، نشریه مطالعات اوراسیای مرکزی، بهار و تابستان ۱۳۹۳، دوره هفتم، شماره ۱، صص ۱۹۴-۱۷۵.

- AA News Broadcasting System (2020) Iran denies transferring military equipment to Armenia, 29 September
- Echel, Mike (2020) “Drone Wars: In Nagorno-Karabakh, The Future Of Warfare Is Now”, Radio Free Europe, Radio Liberty France 24 (2020) Iran troops deployed on border near Nagorno-Karabakh conflict, 25 October
- Iran Press (2020) More than 70 rockets hit northwestern Iran today in the Nagorno-Karabakh conflict, 21 October
- Jervis, R (1978), ‘Cooperation under the Security dilemma’, *World Politics*, 30/1:167-214.
- Kaleji, Vali Kaleji (2020) “Nagorno-Karabakh: Transformation from an Ethnic-Territorial to Ethnic-Religious Conflict”, The Russian International Affairs Council (RIAC), Moscow
- Mehrnews Agency (2020) Aliyev rejects allegations on Iran’s arms transfer to Armenia, 17 October
- Press TV (2020) Zarif on Karabakh conflict: Iran won’t tolerate terrorists’ presence near borders, 1 November
- RIA Novosti (2020) 10 Азербайджан взял под контроль Худаферинский мост в Карабахе, заявил Алиев [Azerbaijan has taken control of Khudaferin bridge in Karabakh, Aliyev said], 18 October
- Tasnim News (2020) Any Violation of Iran Borders to Draw Tough Response, 23 October
- Tehran Times (2020) Nagorno-Karabakh Conflict from Iran’s perspective, 19 October
- The Newsweek (2020) Iran Boosts Border Defense against Armenia-Azerbaijan Conflict, Israel and ISIS, 27 October
- The Times of Israel (2020) Azeris use Israeli-made drones as conflict escalates with Armenia, 30 September